

Az amatőr családtörténeti kutatások nehézségei

A genealógiáról és a családtörténetről

Az amatőr családfakutató akkor találkozik a genealógiával, mint tudománnyal először, amikor *A történelem segédtudományai* című könyvet a kezébe veszi. Ez a könyv elsősorban az alapokkal ismerteti meg az érdeklődőt. Ha bővebben és részletesebben akarjuk megismerni ezt a tudományágat, akkor mindenképp az irodalomban ajánlott könyvekből kell kiindulni. Ezek aztán elvezetnek bennünket a többi, ezzel a témával foglalkozó könyvhöz, újságcikkhez, tanulmányhoz.

A legtöbb ismertetés kifejezetten családtörténettel foglalkozik. Nagyon kevés könyvben található olyan tájékoztatót vagy útmutatót és magyarázatot, amelyek ténylegesen bevezetnek bennünket az elméleti részbe. A gyakorlatra vonatkozóan ezzel szemben csak utalásokat találhatunk. Ez nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a Rákosi-rendszer a genealógiát a nemességgel kapcsolta össze, és mint ilyet üldözte. Később is inkább megtúrt, mint támogatott tudomány lett a származástan. Bottló Béla cikke 1963-ban a levéltári szakmai továbbképzések alkalmával a genealógia tudományára is felkészítette az intézményi dolgozókat. Mégis, az első olyan cikk, amely a magyar genealógiai kutatásról szól és igyekezett az új módszerekre is felhívni a figyelmet, 1970-ben jelent meg Kubinyi András tollából. Azonban nem sokan figyelhettek fel rá, mivel csak a kevesek számára elérhető *Levéltári Közlemények* című szakfolyóiratban jelent meg. Ez tehát még egyáltalán nem jelentette a genealógia rehabilitációját.

A segédtudományokról a port először 1983-ban kezdték lesöpörni, a genealógia pedig az 1990-es évek elejétől indult el „hódító útjára”. Elindult, de még nem teljes a siker, mert hiába került újrakiadásra 1992-ben a *Turul*, mely a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság (HERGENT) közlönye volt hosszú időn át (1883–1950), és most még úgy tűnik, hiába foglalkoznak egyre többen ezzel a témával nap mint nap kutatásokat végezve megbízóik részére. Ez utóbbi merőben üzleti vállalkozás. Ebben az esetben csak tiszta genealógiáról van szó, nem pedig családtörténetről. A családtörténeti kutatás ugyanis sokkal több, mint a genealógia. A családtörténetészt nemcsak a családfa és a leszármazás érdekli, hanem minden olyan információ, melyet a felmenőkről meg lehet tudni. Vajon hol, hogyan éltek, volt-e közöttük olyan, akire büszkék lehetnek. Mi volt a foglalkozásuk, szegények voltak-e vagy gazdagok, miben haltak meg stb. Erre törekedett a *Turul* is. Bár a HERGENT alapította, célja mégis valamennyi történeti segédtudomány művelése volt. A társaság alapítója, Radvánszky Géza nemcsak azt akarta, hogy egy család leszármazását tisztázzák, hanem esetleges birtokviszonyaikat is igyekezett feltárni. A XIX. század végén már széles réteget érdekelt a történelem, elsősorban a jogi végzettséggel rendelkező nemesek voltak hajlandóak saját családjuk múltját kutatni. Annak ellenére, hogy sokan nem hivatásos történészek voltak, mégis nemzetközileg elismert tudósok lettek. Mivel később az érdeklődés megcsappant e tudományág iránt, az első világháborút követően a kérdésben a történészek és az egyetemek hallgatói kerültek az előtérbe. Szentpétery Imre és Hóman Bálint szerkesztésében megjelenő *A magyar történetírás új útjai* című munkájában 1931-ben felhívta a figyelmet az elavult genealógiai módszerekre, valamint egy újabb szemléletre: „Mindenesetre nagyon kívánatos lenne, hogy a genealógiai kutatások, ahol és amennyiben erre a fennmaradt adatok lehetőséget nyújtanak, (...) a polgári családokra nálunk is minél inkább kiterjesztessenek. Ezeknek a kutatásoknak az eredményeit a társadalom- s a gazdaságtörténet is – miként ez a külföldön is történik – kitűnő eredménnyel használható fel egyebek közt a városi lakosság változásainak megismerésére nézve, de egyéb kérdé-

sek megvilágítására vonatkozólag is.¹ Erre az új szemléletre példát is adott 1946-ban megjelentetett tanulmányában, melynek címe *Adalékok a parasztcsaládok leszármazására és története kutatásának módszertanához* volt. A Rákosi-korszak azonban közbeszólt és ez a modern irányvonal nem bontakozhatott ki. Az elkövetkező évtizedekben nemcsak a genealógia, de a többi segédtudomány sem fejlődhetett tovább. Az érdeklődés azonban továbbra sem szűnt meg e szakterület iránt.

Két lehetősége van napjainkban annak, aki szeretné megismerni családja múltját. Vagy egy ezzel foglalkozó irodát bíz meg, ami nem kis összeg, vagy maga vág bele a kutatásba. Ez utóbbi a nehezebb, hiszen szinte lehetetlen beszerezni az erre vonatkozó ismereteket. Ma még alig van valaki, aki megfelelő tanácsokat tud adni.

Az amatőr kutatás során az ember nagyon gyakran nyomozónak érezheti magát. Kiindulásként a közvetlen családtagokat érdemes megkérdezni, mit tudnak saját felmenőikről. A szülők, nagyszülők legtöbbször csak a nagy-, illetve a dédszülők nevére emlékeznek. A halálozások idejére talán még visszagondolnak, de a születési dátumot többnyire már alig tudják felidézni. Ilyenkor érdemes végignézni a még fellelhető régi iratokat. Szerencsés esetben rálehetünk egy halotti anyakönyvi kivonatra, ahol a fenti adatokon kívül még a szülők nevét is megtaláljuk. Ez már nagy segítség, hiszen ekképpen legalább 1895-ig vissza lehet menni az időben, és a szülők neveinek ismeretében már újabb „nyom” van az amatőr családkutató közeiben, amin továbbinulhat. Azért fontos ennek az időpontnak a figyelembe vétele, mert az 1995. évi LXVI. törvény 24. §-a a következőt írja elő: „Ha a törvény másként nem rendelkezik, a személyes adatot tartalmazó levéltári anyag az érintett halálozási évét követő harminc év után válik bárki számára kutathatóvá. A védelmi idő, ha a halálozás éve nem ismert, az érintett születésétől számított kilencven év, ha pedig a születés és a halálozás időpontja sem ismert, a levéltári anyag keletkezéséről számított hatvan év.” A polgári anyakönyvekről 1980. december 31-ével bezárólag ugyan készültek másolatok, amelyeket a megyei levéltárakban őriznek, de itt a fenti törvényt még a családtagokkal szemben is szigorúan érvényesítik. Mivel a legtöbb információt a halálozási bejegyzésekből lehet megtudni – melyekhez a XX. századra vonatkozóan az előbb említettek miatt szinte lehetetlenség hozzájutni – éppen ezért ez a módszer ezekben az esetekben aligha vezethet jelentős sikerre. Tapasztalataim szerint egy-egy ilyen kutatásnak rendkívüli összetartó ereje van a családon belül. Sajnos a bürokrácia sokszor akadály lehet annak, hogy egy család megismerhesse saját múltját. Ezzel szemben vigasztaló lehet az a tudat, hogy az egyházi anyakönyvekben egyelőre minden akadály nélkül, eredményesen lehet kutatni.

A magyarországi anyakönyvek múltja

A magyarországi anyakönyvezés kezdetei a XVI. század elejére nyúlnak vissza. 1515-ben a veszprémi egyházmegyei zsinaton felhívták a plébánosok figyelmét a lelki rokonságok, azaz a keresztszülők nyilvántartásba vételére, mivel a kánonjog alapján ezt a rokonsági fokot is kizáró oknak tekintették házasságkötéskor. Ezt megelőzően a szájhagyományra voltak utalva az emberek, hiszen csak egészen rendkívüli esetekben lehettek kivételek egy-egy család leszármazásának a nyilvántartásában. Ezért volt fontos és innen származik a házasságkötések előtti háromszori kihirdetés, hogyha „valakinek tudomása van valamilyen kizáró okról”, azt időben bejelentette. Az anyakönyvezés kezdetei egyetemesen a tridentinai zsinatig nyúlnak vissza. 1563-ban IV. Pius pápa rendelte el a rendszeres anyakönyvezést. Ekkor még a házasság és a keresztesítés eseménye volt a figyelem középpontjában, a halálozás feltüntetése csak később vált fontossá. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy azonnal elindult a könyvek vezetése. Erre bizony évtizedeket kellett várni, attól függően, hogy az ország mely területén éltek az emberek: a hódoltságban, Erdélyben vagy a királyi Magyarországon. Az első ismert katolikus bejegyzésre Kassán került sor 1587-ben, ezt a példát 1592-ben követte a bártfai evangélikus hitközség is. Ekkor még elég szórványosan fordult csak elő az anyakönyvezés, ezért 1611-ben a nagyszombati tartományi zsinat rendelkezett a tridentinai határozatok átvételéről és megvalósításáról. Gyökeres változás azonban csak 1625-ben következett be, amikor Pázmány Péter, az akkori esztergomi érsek kötelezővé tette az országban V. Pál 1611-es Rituale

¹ A magyar történetírás új útjai. Szerk.: *Hóman Bálint*. Bp., 1931. 351. old.

Romanum rendelkezését, amely előírta az ötféle előjegyzést, úgymint a születés, a halálozás, a házasság, a bérmlás, illetve a húsvéti lakosság nyilvántartásba vételét háztartásonként (ez utóbbi a Status Animarum). Mindezeknek a rendelkezéseknek a végrehajtását az 1630-as évektől folyamatosan ellenőrizték a Visitaciones Canonicae alkalmával. Ezek az egyházlátogatások nem csak a katolikus egyházra szorítkoztak. Katolikus egyházi személyek a protestáns egyházaknál tett ellenőrzéseik során ellenőrizhették az anyakönyvek vezetésével kapcsolatos rendelkezések végrehajtását egészen 1785-ig, amikor is II. József elrendelte a protestáns egyházak esetében is az anyakönyvek vezetésének teljes körű jogát. A XIX. század során már nagyobb változások nem következtek be az 1895. október 1-jén bevezetett polgári anyakönyvezésig. 1822-ben betűrendes névmutatók (indexek) bevezetését rendelték el, majd az 1827-es országgyűlés XXIII. törvénycíkje előírta az anyakönyvek kétpéldányos vezetését. A másodpéldányokat a területileg illetékes levéltárakban helyezték el. Ez alól néhány kivétel maradt napjainkra: a Kalocsa–Kecskeméti Érseki Levéltár, a Szarvasi Evangélikus Gyülekezeti Levéltár, a budapesti Baptista Levéltár, illetve a szentendrei Budai Ortodox Egyházmegyei Levéltár.

A mai Magyarország területén fellelhető összes egyházi feljegyzésről 1959 és 1967 között az amerikai mormon egyház támogatásával mikrofilmre vitték az adatokat. Ma ezek az adatok hozzáférhetők a Magyar Országos Levéltár Filmtárában. Ha azonban a régi Magyarország területén kívánna valaki ma kutatásokat végezni, számos problémával kellene szembenéznie.

Nézzük meg, hogy az autodidakta kutató egy adott esetben milyen nehézségekkel találja szemben magát.

Családtörténeti kutatások a szarvasi evangélikus egyháznál

Harruckern János György báró, Szarvas újratelepítője 1722-ben evangélikus szlovák családokkal népesítette be a török idő alatt elnéptelenedett területet. Azóta is az evangélikus vallást gyakorlók vannak többségben a városban.

Az anyakönyveket 1734-től vezetik, bár a kezdeti időkben az adatok bejegyzései erősen hiányosak. Tessedik Sámuel *Szarvasi nevezetességek* című naplószerű munkájában, minden év eseményének végére beírta az anyakönyvi adatokat. Nézzük meg ezeket a kezdetektől 1750-ig.

Év	születtek	elhaltak	házasság/pár
1735	88	–	12
1736	97	–	15
1737	81	–	20
1738	101	–	–
1739	101	–	24
1740	77	–	22
1741	70?	–	12
1742	93	–	37
1743	–	–	–
1744	–	–	–
1745	166	–	37
1746	–	–	–
1747	140	–	45
1748	165	–	50
1749	167	–	38

1750-ben indult a rendszeres nyilvántartás. Ez alatt azt kell érteni, hogy elindult az anyakönyv vezetése, de hiányosan. Havonként történt a feljegyzés. Vegyünk egy példát, négy oszlop van: az elsőben a hónapot írják, a másodikban a sorszám található, a harmadikban jelölik a születéseket, esküvőket, illetve a halálozásokat. Ebben az időszakban latinul és szlovákul

vezetik a könyveket. Ennek az anyakönyvnek az egyik sorában olvashatjuk a következőket: Magyar Gyuró felesége [manželka] meghalt [július 10-én]. Ebből a feljegyzésből is világosan látszik, hogy az egyes események bevezetése bizony igen pontatlan, ebben az esetben például nem tudjuk meg az elhunyt leánykori nevét, születési idejét, halálának okát. Az adatok pontos feljegyzése 1788-tól datálható. Csak 1800-tól kezdődően vezetik külön könyvekben a születést, esküvőt és halálozást. 1800 és 1852 között a halálozásoknál külön rovatban tüntették fel a szülők nevét, ezért a szülők ismeretében könnyű az azonosítás, ha férfiról van szó. Megnézve az utolsó oszlopot (coniuges) megtudhatjuk, hogy volt-e házastársa, illetve özvegy volt-e az elhunyt. Nő esetében már nehéz az azonosítás, mert az asszonyokat leánynevükön írták be. Ezért fontos az ő esetükben az utolsó oszlop figyelembevétele, de lehet, hogy csak azt tüntették fel, hogy özvegy volt, azt már nem, hogy kinek volt az özvegye. Természetesen ez az utolsó oszlop üres maradt, ha sohasem kötött házasságot az illető.

1852 és 1895 között azonban megváltozott ez a rendszer, így nehezebb az elhunyt azonosítása, ha házasságot kötött. Gyermekek esetében nincs ilyen probléma, mivel ugyanazon rovaton belül vannak feltüntetve a szülők is. Ellenben házasságkötés után már csak a házastárs neve, illetve az özvegy (a megjegyzés rovatban a házastárs neve, illetőleg az özvegyi állapot) van köztölve. Elhalálása után az azonosítás ebben az esetben azért nehéz, mert ebből a nyilvántartásból már hiányzik a szülők neve, ugyanakkor azonos névvel akár több ember is élhetett (pl. Kohut János, Mihály stb.). Ilyenkor nincs más választás, mint az életkor figyelembe vétele. De ez sem lehet minden esetben eredményes. Vannak példák, amikor 3-4 évvel kevesebbet, illetve többet jegyeztek fel az életkor meghatározásakor, gyakran például esküvőnél. A XIX. század kutatásában nagy segítségünkre lehetnek az indexek.

Mi is az az index? Névmutató, melyben betűrendben szerepel a keresett személy. Indexek készültek a születésekről és a házasságkötésekről. A születési indexekben viszont csak azok vannak feltüntetve, akik megérték a felnőttkort, a korán elhaltak már nem. Ezeknek a könyveknek a segítségével igen gyorsan lehet megtalálni a szükséges adatokat. Azonban egy ember életét a három anyakönyv közül a halotti anyakönyvekből tudjuk teljes egészében kiolvasni. Bőve vannak a szülők (1852-ig vezetve), a házastárs, a születés ideje (1788-tól jegyezve), sőt a halálozás oka is (1788-tól), amiből néhány esetben következtetni lehet az életkörülményekre.

A polgári anyakönyvezést 1895. október 1-jén vezették be. Ez azt jelenti, hogy ettől a naptól kezdődően államilag vezetik a születési, a házassági és a halálozási nyilvántartásokat. Ez lett a hivatalos bejegyzés, ezt fogadták el és fogadják el ma is a hatóságok. Az egyházi nyilvántartás természetesen nem szűnt meg ezzel egy időben, de a hitközségnél e naptól már nem kötelező bejelenteni a legfontosabb családi eseményeket.

Lőrinc Illikó

Felhasznált irodalom: A Pallas Nagy Lexikona I-XVIII. Bp., 1893-1900. VII. kötet; A Révai Nagy Lexikona I-XXI. Bp., 1911-1935. VIII. kötet; *Szentpétery Imre*: Történelmi segéd tudományok. In: A magyar történetírás új útjai. Szerk.: *Hóman Bálint*. A magyar Szemle Könyvei III. Bp., 1932.; *Bádn Kálmán*: Családtörténet és nemzeti öntudat. Magyar Családtörténeti Szemle 4. 1938.; *Bottis Béla*: Genealógia. In: Történeti segéd tudományi alapismeret, II. Levéltári Szakmai Továbbképzés, Felsőfok 5. Bp., 1963.; *Kubinyi András*: A magyar genealógiai kutatásokról. In: Levéltári Közlemények 1970.; *Kállay István*: Genealógia. In: A történelem segéd tudományai. Szerk.: *Kállay István*. Bp., 1986.; *Nyulásziné Straub Éva*: Útmutató a genealógiai és családtörténeti kutatáshoz a MOL-ban. In: Levéltári Közlemények 63. 1995. 1-2. sz.; *Pandula Áttila*: Genealógia. In: A történelem segéd tudományai. Szerk.: *Bertényi Iván*. Bp., 1998.; *Berkes József*: Tájékoztató családtörténeti kutatásokhoz. A MOL honlapján (- az iratok kutatása - családtörténet - további tájékoztató) található; *Tessedik Sámuel*: Szarvasi nevezetességek. (Ford.: *Nádor Jenő*) In: Tessedik S. Berzeviczy G.: A parasztek állapotáról Magyarországon. Szerk.: *Órtutay Gyula* Zsigmond Csábor. Bp., 1979.